

Jób megpróbáltatásai

Ha valaki a budapesti Rákóczi úton sétálva figyelmesen szemügyre veszi az 57. szám alatti bérház szürke épülettömbjét, észreveheti, hogy azon a helyen, ahol általában a belső udvar és a körfolyosó szokott lenni, egy omladozó templomtorony csúcsa tűnik elő. A háztömb által „fogyul ejtett” templom története már művészettörténeti szempontból is érdekes lehetne, ám ennél fontosabbak azok az emberi történetek, melyek a templom múltjához kapcsolódnak. A szürke bérház ugyanis a magyar főváros szlovák evangélikus gyülekezetének az egykori templomát rejt, azon közösségét, amely az 1918 előtti és utáni magyarországi evangélikus szlovákság társadalmának szimbolikus képviselője volt. Kiemelkedő jelentősége ellenére önálló gyülekezet-történeti monográfia még nem készült róla, ezért is hiánypótló a szóban forgó kötet.

A *Jób megpróbáltatásai* (amely e-könyvként is elérhető a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének elektronikus folyóirata, a Forum Historiae oldaláról) a pesti szlovák evangélikus gyülekezet történetének legfontosabb – idáig még nem publikált – forrásait adja közre, a dokumentumokat összesen négy fejezetbe sorolva. A legkorábbi irat 1820-ból, a legutolsók a megjelenés évéből, 2012-ből valók. Négy nyelvű forrásgyűjteményről van szó: az eredetileg magyar, illetve szlovák nyelvű (de mindkét nyelven közölt) szövegek mellett található néhány németül, valamint csehül írt (amelyek azonban szintén olvashatók magyarul és szlovákul is).

A kötet szerkesztői, a budapesti szlovák kulturális élet rétegeiről¹, valamint szereplőiről² fontos monográfiákat író Kovács Anna és a pesti szlovák gyülekezet történetéről meghatározó jelentőségű tanulmányokat³ közlő Matus László az előszóban kettős feltételrendszer közé helyezték könyvüket: az egyik a (pesti szlovák evangélikus) közösségi emlékezet, a másik a tudományos diskurzus, így érdemes a recenzióknak is e keretek között vizsgálni a *Jób megpróbáltatásait*.

A kötet már első pillantásra is kétségtelenül értelmezhető a pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékezetkultúrája részeként, a Pierre Nora-i értelemben vett „emlékezet helyeként”. Ezt támasztja alá ugyanis a források első nagy csoportja, amely a gyülekezet valamennyi, XX-XXI. századi lelkészének a gyülekezet történetére vonatkozó visszaemlékezését tartalmazza. Az első kettő, Martin Morhác és Szilády Jenő egy általános gyülekezettörténeti áttekintésbe ágyazva beszélnek el saját lelkészi működésük történetét, ami által a témában esetleg járatlanabb olvasó is kap egy (természetesen a szerzők szempontjaitól nem független) képet a gyülekezet általános történetéről. Az ezeket követő három szöveg, Cselovszky Ferenc, Szpisák Attila és Gulácsiné Fabulya Hilda

írása, az adott szerző lelkészi működését tekinti át. Kettő közülük 2012-ben, feltehetően e kötet számára készült. Ezen, forrásgyűjtemények esetében merőben szokatlan megoldásnak fontos funkciója van, mivel segít kontextusba helyezni a korábbi időkből származó forrásokat és összekötni őket a jelennel. Másképp fogalmazva: azon viták, küzdelmek tétje, amelyekkel majd a korábbi korszakok szövegeiben találkozhatunk, épp e visszaemlékezéseket olvasva válik megragadhatóvá. Az aktív lelkészek szövegei ily módon tehát egyfajta előszóként is szolgálnak.

A második fejezetbe sorolt szövegek abba a folyamatba engednek bepillantást, amely révén a XIX. század első évtizedeiben a pesti evangélikus gyülekezet közösségén belül – bizonyos nyelvi-nyelvhasználati ellentétek felbukkanását követően – kialakult, megerősödött, majd önállósult egy, az evangélikus szlovák liturgikus nyelvet, vagyis a králicei biblia cseh nyelvét preferáló érdekcsoport. Erre az 1787-es gyülekezetalapítástól a szlovákok 1854-es kiválásáig, az új szlovák gyülekezet megalapításáig tartó időszakra az úgynevezett Kollár-per nyomta rá a bélyegét. Ján Kollár 1819 őszén érkezett Pestre, ekkor lett az idős és beteg Molnár János lelkész káplánja, és 1849-ben távozott a bécsi egyetem szláv régészeti tanszékére. Ő állt már 1820-ban a szlovák egyháztagok kezdeményezésének az élére, akik a német dominanciájú gyülekezetben megpróbálták (az istentiszteletek nyelvével és a szlovák gyülekezeti iskola megalapításával kapcsolatos) érdekeiket érvényesíteni. A konfliktus kiszélesedett, és 1825-ben Pest vármegye hatósága is kénytelen volt beleavatkozni, nem sokkal később pedig megfogalmazódott a különválás gondolata is. A kötetben azonban nem csak a szlovák kérvények, petíciók, az ügyvel kapcsolatos sajtóviták anyaga, az alapítandó gyülekezet anyagi hátterének a biztosításával kapcsolatos iratok és a vármegyei vizsgálóbizottság jelentései olvashatók ezen időszakból, hanem például olyan különleges források is, mint például Kollár 1824–1825-ös étkezési költségei, vagy 1849-es leköszönő (és egyben nyugdíj iránti, egyébként el nem fogadott kérelmét is bejelentő) levele. Fontos szöveg a 9. számú irat is, amely a Kollár és a gyülekezet vasárnapi iskolát szorgalmazó tagjai közti vitáról számol be. Ez ugyanis megmutatja, hogy az egész életében a bibliai cseh nyelv szlovákok általi használatát szorgalmazó Kollár milyen konfliktusokat vállalt az 1843-ban létrehozott, a szlovák beszélt nyelven alapuló irodalmi nyelv visszaszorítása érdekében. A hívek ugyanis a tanító, Ján Kadavý vezetésével az új nyelven szerettek volna művelődni, és Kollár ezt minden eszközzel gátolni igyekezett. A konfliktus érdekessége, hogy a szlovák nyelv híveit Kollárral szemben a német gyülekezet támogatta.

(A kötet egyik szerkesztője, Matus László egy korábbi előadásában már rámutatott, hogy az új szlovák irodalmi nyelv terjedését paradox módon sokszor a németek és a magyarok támogatták – az evangélikus bibličina híveivel szemben.)

A harmadik fejezet az önállósult szlovák egyház „virágkorát” mutatja be, azt az időszakot, amikor a legintenzívebb volt a gyülekezeti élet, megépült a templom és az iskola és a főváros szlovák társadalmának egyik legfontosabb csomópontja volt a Luther-udvar közössége. Az itt olvasható forrásokat két nagy csoportba sorolhatjuk: az egyik a templom építésével kapcsolatos problémákat tárja fel, míg a másik a gyülekezet belső életébe, a lelkészek működésének jellemzőibe enged bepillantást. A szlovák gyülekezet egyik legnagyobb gondja ugyanis ebben az időszakban az volt, hogy a templom építése túlságosan is költséges, míg maga a templomtelek szükségtelenül nagy volt és már akkor is a város központi részén helyezkedett el. Időről időre felmerült tehát a templomot körbevevő hatalmas üres rész hasznosítása, ami természetesen ütközött a templom szakrális funkcióival. Végül eleinte egy egyemeletes bazársor, majd a ma is látható bérház épült köré. Az idevonatozó iratok azonban nem csak építészettörténeti érdekességeket rejtenek, hanem a gyülekezet anyagi viszonyaiba, és dualizmuskori érdekérvényesítő potenciáljába is bepillantást engednek. A másik típusú forráscsoport legérdekesebb darabjait Ján *Pravdolub Bella* és Fedor *Ruppeldt* visszaemlékezései jelentik, amelyek szlovák nemzeti értelmezési keretek közé helyezik a gyülekezet működését, és benne elsősorban két lelkész, Daniel *Bachát*, illetve Martin Morhác tevékenységét.

Csehszlovákia megalakulása két szempontból befolyásolta a gyülekezet életét. Létrejött egy, szlovákok által (is) alkotott nemzetállam, a nemzeti törekvések végső célja tehát megvalósult. Veszélybe került ugyanakkor az új államon kívül maradt szlovák közösség léte, hiszen a Magyarország területén élő szlovák szellemi, gazdasági és politikai elit döntő része áttelepült Csehszlovákiába. A hátra maradt szlovák közösségek jelentős veszteségeket szenvedtek el, s mindez fokozottan igaz a pesti evangélikus gyülekezetre. A megvalósult nemzetállam mágnesként vonzotta a pesti szlovák értelmiségieket, és már az addig Pestre érkezett szlovák idénymunkások tömegei is elmaradtak. A negyedik fejezet szövegeiből tehát egy hívei számát tekintve megcsappant gyülekezet képe bontakozik ki, amelynek ráadásul a korábbi korszakok örökségével, elsősorban a hatalmas ingatlanvagyon problémáival is küzdenie kellett. Az összeállítás első dokumentumai a gyülekezet lelkésze, Morhác Márton 1920-as, hűtlenség és hazámulás vádjá miatti internálásával kapcsolatos történetébe engednek bepillantást, ám a későbbiekben a szlovák-magyar nemzeti feszültség a korábbi formában már nem jelenik meg a közölt forrásokban. A nemzeti identitás megélésénél ugyanis ekkoriban már jóval nagyobb problémát jelentettek e közösség

számára a templomtelekre épült bérházak, s ezzel a kérdéssel foglalkozik a közölt források többsége. A budapesti evangélikus egyházmegye vagyonának háromötödét jelentő épületek ugyan a gyülekezet tulajdonában voltak, ám szerződés szerint 1952-ig a házakat felhúzó építési vállalkozó és örökösének hasznélvezetében maradtak. A kis gyülekezet a szerződés lejártáig folyamatos anyagi problémákkal küzdött, ám alig került az egyház kezébe a hatalmas vagyon, 1953-ban államosították. Mindez azt a lehetetlen helyzetet eredményezte, hogy az ekkor már csak néhány tucat hívővel rendelkező egyháznak el kellett adnia a templom épületét is, amelyet a vevő, a Vizsgádzalkodási Tudományos Kutatóintézet beszíntezett és termekre bontott. E hanyatlás történetét a jól megválasztott források plasztikusan ábrázolják.

A kötet forrásait olvasva, a pesti szlovák gyülekezet története a későn megnyert csaták füzérének látszik. Három évtizednyi küzdelem után sikerült önállósodniuk a pesti evangélikus gyülekezettől, ám ezt a függetlenedési küzdelmek vezetője, a közép-európai jelentőségű (s ez által a gyülekezet máig ható tekintélyét is megalapozó) Kollár nem érthette meg. Azt, hogy e közösség számára a lelkész személye, szlovák ösztönzeti jelentősége mennyire fontos lehetett akkoriban, mutatja az is, hogy az 1849-ben távozó Kollárt egy hasonló ismertségű, és hasonlóan konfliktusos figurával, a szabadságharc ellen szlovák csapatokat vezető Jozef Miloslav *Hurbannal* akarták pótolni. Őt hívták meg ugyanis lelkésznek (eredménytelenül). Hosszú évtizedek teltek el addig is, amíg az anyagi nehézségekkel küzdő gyülekezet a hatalmas, parlagon heverő templomteleket hasznosítani tudta, és az 1890-es években bérházakat építtetett, nem sokkal később azonban e hatalmas vagyon mögül eltűnt maga a gyülekezet nagy része. Mire azonban a megmaradt egyházközségnek valódi anyagi segítséget jelenthetett volna a hét épület, államosították azokat.

Válaszolva tehát a recenzió elején felvetett kérdésre: komoly szerkesztői bravúrt hajtott végre Kovács Anna és Matus László, mert sikerült olyan könyvet összeállítaniuk, amely nem csak elsődleges, emlékezetpolitikai funkcióját tölti be maradéktalanul, de – az eddig publikálatlan források közreadása révén – elősegíti s hatékonyan támogatja a pesti, majd budapesti szlovákság történetének tudományos feldolgozását is.

Jób megpróbáltatásai – egy evangélikus gyülekezet sorsfordulói. A pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékkönyve.

Utrpenia Jóba – peripetie jedného evanjelického zboru: pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru. Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru.

Szerk.: Kovács Anna – Matus László. Budapest, Budapesti Szlovákajkú Evangélikus Egyházközség, 2012. 236. p.

Dr. Demmel József

Jegyzetek:

¹ Kovács Anna: A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában. (1867 – 1918). Piliscsaba-Esztergom, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2006. Pons Strigoniensis 6. Anna Kováčová: Život a kultúra Slovákov v Budapešti v období dualizmu (1867 – 1918). Pilíšska Čaba – Ostrihom, Katolícka univerzita Petra Pázmánya, 2006.

² Anna Kováčová: Ludovít Izák: Emblematická postava peštianskej slovenskej spoločnosti. Budapešť – Békešská Čaba, VUSM, 2012.

³ Matus László: Első lépések a szlovák hitéleti és iskolai igények érvényesítése felé (1819 – 1821). In: Zászkaliczky Péter (szerk.): Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten. Budapest, Pesti Evangélikus Egyház – Deák Téri Egyházközség, 2011. 47-58. Matus László: A szlovák lelkészi hivatal megalakulása (1821 – 1834). In: Uo. 59-78.

Matus László: Szlovákok a háromnyelvű gyülekezetben (1834 – 1848). In: Uo. 127-130.

Matus, László: A szlovák gyülekezet kiválása a pesti egyházból. (1848 - 1854). In: Uo. 141-149.

Hattinger-Klebasko Gábor versei

Komlóska

*Ha egyszer szobrot állítasz nekem,
ne miattam tedd, hanem Komlóskáért,
mert minden emlékmű példamutatás.*

Belőled nem hiányzik a gyöngédség,
az a bizonyos fenség,
mitől méhedben megfogant a költő,
hát fenséged gyöngédség.

Benned meg van a gyöngédség,
a bizonyosság én magam vagyok rá,
hogyan megszültél engem,
ez téged tesz egyre nagyobbá.

Tenyereből nem hullat költőt,
meddő földekre az örök magvető,
mint, ahogy sziklába se ültet búzát,
s mert nagyságod önzetlen, rád ez terhelő.

De vigyázz, meg ne fosszanak tőled,
hadd szépítsem tovább az orcád,
így őrizd sugarad ragyogását,
s én válladra vetem a magam bíborát.

Szólni akarok

Mindenkihez akarok szólni, mindenkhez,
kiknél már elszigetelődtek az érzelmek,
kiknek gondolatviláguk nagyon régen
találkozott, és akiknél az igazság már csak
valamiféle hamis kegyelet, ahol féktelenül
száguld az ősgyűlölet.
Önmagamhoz szólnék először?

Komlóskán hagyott lakat

*Azon férfiaknak,
akik Komlóskán házasodnak*

Ez itt egy olyan szép hely Zemplénben,
hol nem rejt'nek lakatot szekrényben.
Te se rejtsd el, akaszd fel e rácsra,
gondolj szép, szíved választottjára.
S dobd el e lakat kulcsát örökre,
hogy szerelmed, sose menjen tönkre.

Komlóskára gondolj, s ne a nőkre!

A gyűlölet

A gyűlölet nem ismer tényeket,
módjában áll, leszögezi őket.
Száz lángnyelv támad, száz karjával,
ez az egyszerűbb, üvölt lángjával.

Fegyverekkel él és száz fejével,
ijesztő karmokat nyújt félelmével,
tombol homályban, s szórja villámait,
misem fenségesebb, éli álmait.

A múzsám

Az én múzsám
higgyen, szeressen,
daloljon és imádkozzon,
mert ezért van.
Hát ne korlátozzátok őt,
és általa a költőt,
mert nem marad benne
semmi, ami emberi lenne.

A ruszin költő Ősgyűlölet című, kétnyelvű verseskötetéből, Hungarovox Kiadó, Budapest, 2012.